

YOKSULLUĞUN KÜRESELLEŞMESİ VE KENTSEL YOKSULLUK: EKONOMİK VE SOSYAL BOYUTLARIYLA KONYA ÖRNEĞİNDE YOKSULLUK*

Esra Banu SİPAHİ**

Özet

Günümüzde yoksulluk, dünyanın karşı karşıya olduğu en önemli sorunlardan biridir. 1980’li yıllardan itibaren dünyada yaşanan küresel dönüşümler, yoksulluğun etki alanını genişletmiş; kentleşme sürecinin hız kazanmasıyla birlikte özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yoksulluk, kent özelinde çok daha farklı boyutlarla ve görünümle ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmada, kentsel yoksulluğun kavramsal çerçevesi belirlenmekte; küreselleşmenin ve yapısal uyarlanma politikalarının kentsel yoksulluk üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Öte yandan, kentsel yoksulluğun yoksulların perspektifinden anlaşılabilmesine temel oluşturması açısından özellikle son elli yılda ortaya çıkan yeni kent yoksullarının yoksulluklarıyla baş edebilmek için hayata geçirdikleri çeşitli stratejiler ele alınmaktadır. Ayrıca, kentsel yoksulluğun dünyadaki boyutları değerlendirilmekte ve çeşitli ülke örneklerine yer verilmektedir.

Kentsel yoksulluk, büyük kentler başta olmak üzere, ülkemiz için de önemli bir sorundur. Bu nedenle çalışmada Türkiye’de kentsel yoksulluğun oluşum süreci dönemler itibarıyla ve çeşitli uzanımlarıyla ele alınmaktadır. Bu çerçevede, Konya’da kent yoksullarının genel durumlarının ortaya konulması, bu kesimin başta ekonomik olmak üzere çeşitli sorunlarının belirlenmesi ve kentleşme düzeylerinin değerlendirilmesine yönelik olarak gerçekleştirilen bir alan araştırması yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, Yoksulluk, Kentsel Yoksulluk, Konya

Abstract

Poverty is one of the most significant problems of the world. Global transformations of the world since 1980’s, has extended the influences of poverty with the acceleration of urbanization, particularly in the underdeveloped and developing countries. Poverty has

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde kabul edilen “**Yoksulluğun Küreselleşmesi ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk**” başlıklı yüksek lisans tezinin güncellenmiş bir özetidir.

** Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

reproduced different dimensions and appearances. In this context, this study determines urban poverty's conceptual framework, and examines the effects of globalization and structural adjustment policies on urban poverty. Moreover, study examines the various strategies that poor created to struggle with the dramatic conditions they live in. Furthermore, the study evaluates the dimensions of poverty in the world and gives examples of poverty from different countries.

Urban poverty is also an important problem for Turkey, especially in the crowded cities. Due to this, the process of urban poverty in Turkey concerned with in terms of periods and characteristics. Konya was chosen as a case study in order to determine demographic profiles, various problems particularly economic, and analyze urbanization scale of urba poor in Konya.

Keywords: Globalization, Poverty, Urban Poverty, Konya

Giriş

Yoksulluk, insanlık tarihinin her döneminde, tüm toplumları ilgilendiren bir sorun olmuştur. Günümüzde de dünyanın karşı karşıya olduğu en büyük sorun olan yoksulluk, ekonomik bir problem olmanın ötesinde, her şeyden önce insani ve toplumsal bir sorundur. O nedenle yoksulluk, sınırları iyi belirlenmesi, boyutları net bir şekilde ortaya konulması ve bu bağlamda çözüme kavuşturulması gereken bir sorun olarak insanlığın karşısında durmaktadır. Ancak yoksulluğun -bütün sosyal olgular gibi- karmaşık ve çok boyutlu bir fenomen olması, tanımlanmasını güçleştirmektedir. Bu güçlük, yoksulluğun, sadece, ekonomik, kültürel, ahlaki ve politik çerçevelerde anlamlandırılabilir bir sosyal sorun olmasından değil, ama aynı zamanda yine diğer tüm sosyal problemler gibi yapılacak çeşitli tanımlamaların, her durumda olası birtakım sonuçlarının kaçınılmaz oluşundan kaynaklanır.

1980'lerle birlikte gündeme gelen neo-liberal politikalar, hem tüm dünyada yarattığı genel sonuçlar bağlamında, hem de Türk toplumuna özgü geçmişten gelen kentleşme sorunlarıyla birlikte kentlerimizde de toplumun geniş kesimleri açısından yaşam koşullarını zorlaştıran etkiler yaratmıştır. Bu süreçle birlikte kentler, işsizlik, gelir dağılımı dengesizliğinin artması, toplumsal ve mekansal kutuplaşmanın belirginleşmesi, sosyal adalet düşüncesinin gerilemesi, kamusal hizmet alanının daraltılması gibi yoksulluk olgusunu besleyen süreçlerin etkisi altına girmiştir. Böylece, sorun giderek büyüyen bir yara haline gelmiştir.

Yoksulluğun bu denli vahim boyutlara ulaşmış olması ve dünyanın en önemli sorunlarından biri haline gelmesi sonucu yoksulluk, günümüzde

sadece akademisyenlerin ve uygulayıcıların değil, toplumun tüm kesimlerinin daha çok ilgisini çeker hale gelmiştir. Dünyada ve ülkemizde her geçen gün derinleşen yoksulluk, gerek kentsel, gerekse kırsal alanda toplumun tüm kesimlerini etkilemeye başlamıştır. Sorunun derinleşmesi ve yaygın hale gelmesinin dışında, kitle iletişim araçlarının da etkileriyle yoksulluk daha da görünür bir hal almıştır. Bu durum da yoksulluğa yönelik bir çalışma yapmanın gerekliliğini ortaya çıkarmıştır.

1. Yoksulluk Kavramı ve Kentsel Yoksulluk

Yoksulluk teriminin ilk anlamlı tanımı, 1901 yılında S. Rowntree tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre yoksulluk, toplam kazançların, biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki fiziki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesidir (Rowntree, 1901'den aktaran; Mingione 1996). Diğer bir tanıma göre yoksulluk yeteri kadar yiyecek elde edememe veya az ya da çok açlık çekme durumudur (Eş ve Güloğlu, 20.03.2004). Bu bağlamda, en basit tanımıyla yoksulluk; herkese iyi bir hayat temin edecek yeterli ve erişilebilir kaynakların olmayışıdır (Cox, 1975: 48).

Yoksulluk tanım ve ölçümünde öncelikli olarak üzerinde durulması gereken, yoksulluk göstergesi olarak salt ekonomik ölçütlerin mi, yoksa bunların ötesinde ve bunlara ek olarak sosyal ve hatta siyasal ölçütlerin mi dikkate alınacağı konusudur (Şenses, 2001: 62). Bu bağlamda, literatürdeki yoksulluk tanımlarının üzerinde ortak bir dil oluşturmak gerekmektedir. Her çalışmada yoksulluk, farklı tanım ve ölçeklerle çalışılmaktadır. Bunlardan en yaygın olanı “mutlak yoksulluk” ve “görelî yoksulluk” olarak iki kategoriye ayırarak incelemektir (Kalaycıoğlu ve Rittersberger-Tılıç, 2002: 1999).

Mutlak yoksulluk; hanehalkı veya bireyin yaşamını fiziksel olarak devam ettirebilmek amacıyla ihtiyaç duyduğu asgari tüketim düzeyidir (Dumanlı, 1995: 212). Bu tanım, aynı zamanda yoksulluk sınırını da göstermektedir. Çünkü, tanım içerisinde kira, elektrik, giyim ve yakıt gibi zorunlu gereksinimler de vardır. Ancak, yoksulluk sınırı ifade edildiği gibi görelî bir kavramdır ve kırdan ya da kentte yaşamaya (Çukurçayır, 20.05.2003), hatta yaşanılan ülkeye ya da aynı ülke içinde yer alan farklı bölgelere göre değişebilmektedir. Mutlak yoksulluk düzeyinin

belirlenmesi, ‘açlık sınırı/yoksulluk açığı’nın saptanması için yapılan uluslararası çalışmalarda ise, ülkeler arası fiyat farklarından dolayı temel ihtiyaçlar değil, günlük tüketim değeri kişi başına dolar cinsinden belirlenmekte, en yoksul ülkeler için bir dolar, yoksul ülkeler için iki dolar limiti baz alınmaktadır (Sallan Gül, 2002: 108). “Görelî yoksulluk” ise, daha çok az gelişmiş ülkelerde kalkınma göstergesi olarak kullanılmaktadır. Görelî yoksulluk kavramı, insanın toplumsal bir varlık olmasından yola çıkar (Tekeli, 08.05.2003) ve literatürde, temelde algılanan ya da hissedilen ihtiyaçlar şeklinde bir referans grubuyla (bireyin beklentilerini karşılaştırdığı grup) bağdaştırılır (Harvey, 1993: 99).

Günümüzde yoksulluk denildiğinde daha çok görelî yoksulluk kavramı anlaşılmaktadır (Tekeli, 08.05.2003). Yoksulluğun kapsamı; ülkeden ülkeye, dönemden döneme, refah düzeyindeki gelişmelere bağlı olarak farklılıklar gösterir. Yoksulluk düzeyi bakımından ülkelerarası veya aynı ülke içinde dönemler arası karşılaştırmalar yapılabilmesi, toplam nüfus içinde kimlerin yoksul olarak isimlendirileceğine karar verilmesini gerektirir. Bu kararın verilebilmesi için yoksulluk kavramı; mutlak yoksulluk, öznel yoksulluk, görelî yoksulluk, insani yoksulluk, kırsal yoksulluk, kentsel yoksulluk, yoksunluk gibi çeşitli yaklaşımlar aracılığıyla incelenir (Avcı, 2003: 125).

Yoksulluğun artması ve çeşitlenmesiyle günümüz kentleri, sorunun giderek yoğunlaştığı, somutlaştığı ve aşırı uçlarda sorunsallaştığı alanlar haline gelmektedirler. Kentlerde, kapitalizm, modernleşme, küreselleşme ve buna dayalı sınıfsal eşitsizliklerin beraberinde getirdiği en önemli sorun alanı olarak da kentsel yoksulluk gündeme gelmiştir. Kentlerde farklı yönleriyle görünen bu yoksulluk hemen hemen bütün toplumlarda kendisini göstermekle birlikte (Aytaç ve Akdemir,2003: 58), özellikle az gelişmiş ülkelerin çok önemli bir sorunudur (Cebeci ve Çakılcıoğlu, 20.05.2003).

Kısaca, kentsel yoksulluk; kent özelinde yaşanan yoksulluk olarak ifade edilmektedir. Kentsel yoksulluk, kalori ihtiyacı aynı olsa bile kentsel alanlardaki tüketim kalıpları ile mal ve hizmet fiyatları itibarıyla, kırsal yoksulluktan farklıdır (Eş ve Güloğlu, 20.03.2004). Bir kentin sunduğu hak ve olanaklara o kent halkının ulaşım ulaşamaması kent yoksulluğu düzeyini ortaya çıkarmaktadır (Cebeci ve Çakılcıoğlu,

20.05.2003). Sorunun nedenleri arasında, ilk başta ekonomik yetersizlikler gelmekte, bunun da gerçek nedeni çoğu kez politik istikrarsızlıklar olmaktadır. Eğitim, sağlık, barınma, güvenlik, sosyal olanaklardan yararlanma gibi temel gereksinimlerin karşılanamaması kentsel yoksulluğu beslemektedir (Çukurçayır, 20.05.2003). Bu gibi nesnel ölçütlerin dışında toplumsal olarak da kent yaşamına katılmayan kişi tam anlamıyla artık bir “kent yoksulu”dur ve bu oran kentli nüfusun büyük bir yüzdesini oluşturmaktadır (Cebeci ve Çakılcıoğlu, 20.05.2003).

2. Yoksulluğun Küreselleşmesi

Küreselleşmenin hız kazanmasıyla artık yoksulluk kavramı sadece ulusal sınırlar içerisinde değerlendirilmemektedir. Yoksul ülkelerin içinde buldukları durum, büyük ölçüde küreselleşme süreciyle ilişkilendirilmektedir.

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansının (UNCTAD) 1997 ticaret ve kalkınma raporu verilerine göre küreselleşme ile dünyada büyüme azalırken, gelir adaletsizliği artmıştır. Rapora göre, küreselleşmenin bu akım içinde devam etmesi durumunda dünya yeniden 1929 ekonomik buhranına benzer bir krizle karşı karşıya kalabilir. Küreselleşmenin belli başlı olumsuzlukları; Kuzey ile Güney yarım küre arasındaki gelir dağılımı farkını giderek artırması, orta sınıfın gelir durumunun her ülkede giderek bozulmaya başlaması, rant gelirlerinin reel yatırımlar yapılmasını engellemesi, üretim faktörü olarak sermayenin, emeğe oranla daha çok pay alması, istihdam yapısının bozulmasıyla iş güvencesinin tehdit altına girmesi, ücret düzeyleri arasındaki eşitsizlikler vb... olarak sıralanabilir (Radikal, 15.09.1997’ den aktaran; Kale, 2003: 78). Toplumsal adaletsizlik ya da eşitsizlik bu noktada küreselleşmenin en fazla eleştirilen toplumsal sonucunu oluşturmaktadır. Eşitsizliğin kapitalizmin doğasında zaten varolan bir özellik olduğu, küreselleşme ile ortaya çıkan yeni bir olgu olmadığı ifade edilebilir ancak, kavramın kapitalist sistemi de aşan bir özelliğinin olduğu belirtilmelidir. Ancak, eşitsizlik küreselleşme sürecinin getirdiği serbest rekabet anlayışının sonucunda, rekabet gücü olanlarla olmayanlar arasındaki mesafenin çok daha fazla açılmasına yol açmıştır (Bozkurt, 2000: 95).

Bu bağlamda yoksulluğun, insanlığın her ne kadar oldukça eski sorunlarından biri olsa da tüm dünyada özellikle son 20-25 yıldır uygulanmakta olan neo-liberal politikalar ve küreselleşme olgusu ile birlikte daha da yaygınlaştığı ve derinleştiği açıktır. Son 30 yılda, dünyanın en zengin %20'lik kesimi toplam gelirden aldıkları payı %70'ten %80'e çıkarırken; en yoksul %20'nin payı %2.3'ten %1.4'e düşmüştür (Demirer vd., 2000: 43). Ülkeler arasında ve ülke içerisinde eşitsizliği ve adaletsizliği artıran küreselleşme politikalarının olumsuz etkisini pekiştiren bir takım ara değişkenlerin varlığı halinde durum daha da “vahim” boyutlar kazanmaktadır. Bu ara değişkenlere ulusal ve uluslararası göç ve mültecilik olgusu, yıkımlar, savaş ve terör olayları, işsizlik, ekonomik bunalımlar örnek verilebilir. Tüm bunlar bir de tek ebeveynli (özellikle de kadın başlı aileler) aile, parçalanmış aile, çok çocukluk, engellilik, yaşlılık, bağımlılık, suç işleme gibi bireysel/toplumsal gerçeklerle birlikte yaşandığında insan ve çevresi üzerindeki yıkıcı etkisi daha da belirgin hale gelmektedir (Karataş, 2003: 93).

Dünya Bankası'nın 1999-2000 Dünya Kalkınma Raporu'nda; dünyada yaşayan yoksul insan sayısının 2015 yılında 1.9 milyara ulaşacağı öngörülmektedir. Dünya genelinde, insanca yaşamını sürdürebilecek gelire sahip olmayan kişilerin sayısı artış göstermektedir. Kimi ülkelerde doğuştan yaşama beklentisi düşüş göstermektedir. Bu durum kamusal sağlık hizmetlerinin yokluğu ya da yetersizliği, cehalet vb. durumların varlığının da göstergesidir (Worldbank, 20.04.2006).

Bu paralelde, küreselleşmenin getirdiği kutuplaşmanın ve küreselleşme politikaları doğrultusunda yeryüzü ölçeğinde giderek dengesi bozulan gelir dağılımı tablosunun, tüketim kapasitesini sürekli daraltarak, küresel dışlanma durumunun da temel nedenini oluşturduğu ifade edilebilir. Eğer “içeride” olmanın temel ölçütlerinden biri mal ve hizmet tüketimine erişim ise, gerek gelişmiş ülkelerin içinde, gerekse azgelişmiş ülkelerde nüfusun giderek büyüyen kesimleri “tüketim kültürü” çağrısına, isteseler de yanıt veremez durumdadır ve “dünyanın dışlanmışları”nı biçimlendirmektedirler (Özbudun, 2002: 66). Sürdürülebilir kalkınma ve yoksulluğun küreselleşmesiyle ilgili olarak, 2002 yılında Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Johannesburg kentinde gerçekleştirilen “Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi”nde, küreselleşen yoksulluğun kuzey-güney ilişkilerinde anahtar sorunlardan

biri olarak değerlendirilmesi ve küresel yoksullukla mücadelede 2015 yılının hedef yılı olarak belirlenmesi söz konusudur (French vd., 2005: 208).

3. Türkiye’de Yoksulluk

Yoksulluk Türkiye’nin önde gelen sosyolojik bir gerçeğidir. Türk İstatistik Kurumu (TÜİK)’nin 2002’de yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre; Türkiye’nin % 40’ı yoksuldur. Aynı çalışmada, Türkiye’de hanhalklarının toplam olarak % 43’ünün yoksul olduğu ve bundan daha üzücü olanı, bu yoksul hanhalklarına ek olarak %12 hanhalkı da yeterince beslenemeyenler grubuna girdiği belirtilmektedir (Buz, 2003: 153).

Gelişmiş ülkelerde kişi başına düşen gelir ortalama 20 bin doların üstünde iken bu oran ülkemizde 2540 dolar civarındadır. % 40 yoksulluğun Türkiye gerçeğine getirdiği bu düşük ortalamanın sosyolojik sonuçları ise daha çarpıcıdır. Her şeyden önce bu etki hayat standardının dünya ölçeğindeki düşüklüğünü de belirleyen önemli bir boyuttur. Türkiye’nin hayat standardı gelişmiş Batı ülkelerinden 9-10 misli daha düşüktür. Dünya ölçeğinde ise, “diş macunundan, adam başına tüketilen kağıda, kişi başına düşen doktor vs. yaklaşık üç yüz kalemlik ölçüte göre yapılan bir inceleme Türkiye’nin 173 ülke arasında 85. sırada olduğunu göstermektedir. Bu sıralamada Uruguay 40. sırada yer almaktadır (Doğan, 2003: 85).”

Türkiye’de kentsel nüfusun yaklaşık yedi milyonu mutlak yoksulluk sınırında yaşamaktadır. Toplam kentsel nüfusla karşılaştırıldığında bu sayı yaklaşık yedi kişiden birine tekabül etmektedir. Kentsel nüfusun % 35’inin yıllık 1000 doların altında kullanılabilir bir gelire sahip olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Yıllık 1000 dolarlık bir gelir ise, günde yaklaşık üç doların altında bir gelir anlamına gelmektedir. Bu da, Türkiye’de kentlerdeki nüfusun üçte biri yaklaşık üç insandan biri ancak yoksulluk sınırında yaşayabildiği anlamına gelmektedir (Koray ve Alev, 2002: 444).

Diğer taraftan, 2004 yılında yapılan Türkiye İktisat Kongresi-Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu’nda ise daha iyimser bir tablo çizilmektedir. Bu rapora göre, Türkiye’de minimum

gıda sepetinin yerel maliyeti yöntemine göre, hanehalklarının % 5.7 'si (760 497 hanehalkı), fertlerinse %7.3'ü (4.321.875 fert) yoksuldur. Yoksul fertlerin %8.5'i kırsal bölgelerde, %6.2'si kentlerde yaşamaktadır. Bölge bazında ise en fazla yoksul, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaşamaktadır. Bu bölgeler ortalama gelir bakımından diğer bölgelere oranla önemli ölçüde düşük gelir düzeyine sahip oldukları ifade edilebilir. Yoksulluk ve gelir dağılımı eşitsizliğini doğuran faktörlerin tümü açısından söz konusu bölgeler en kötü özelliklere sahiptirler. Diğer bölgelerde ise bölge içi eşitsizlik düzeyi bölgelerarası eşitsizliğe oranla daha yüksektir (DPT, 2004: 5-10).

Son olarak, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)'nin 2004 yılı yoksulluk araştırmasına göre; toplam nüfus 70.3 milyon kişi olarak belirlenmiştir. Bu nüfus 17.1 milyon haneden oluştuğu, böylece ortalama hanede 4.1 kişinin yaşadığı saptanmıştır. Bu veriler doğrultusunda 909 bin kişi açlık sınırının altında gelir elde etmekte, 660 bin kişi (% 70) kırsal kesimde, 249 bini (% 30) kentlerde yaşamaktadır. 3.5 milyon hane ya da 18 milyon kişi gıda+gıda dışı yoksulluk sınırının altında kalmaktadır. Bu da nüfusun yüzde 25,6'sına tekabül etmektedir. Kırsal kesimde yoksulların nüfusa oranı % 40'a yükselmekte, böylece kırsal kesimde neredeyse iki kişiden biri yoksuldur. Kentlerde oran yüzde 16,6'da kalmakta, bu durumda kentlerde bile altı kişiden birinin yoksul olduğu anlaşılmaktadır (Akat, 14.03.2006).

Bu rakamlarda da görüldüğü gibi bölge, il, hane ve birey bazındaki gelir farklılıkları bugün enflasyon, yoğun işsizlik gibi ülkemizde yaşanan ekonomik sorunlarla birlikte düşünüldüğünde yoksulluk sorunu ülkemizin en temel sorunu haline gelmiştir. Yoksullar, kendi mekanlarında geliştirdikleri yeni ya da geleneksel dayanışma ağlarıyla birlikte, devletten ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından aldıkları geçici yardımlarla yaşamlarını sürdürmeye çalışmaktadırlar.

4. Konya'da Yoksulluk

Ülkemizde Ankara, İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde nüfusun yarısından fazlası varoşlarda, yoksulluk mekanlarında yaşamaktadır. sağlıklı bir kentsel gelişme ve yapılaşmanın olmadığı Türkiye'de bir çok kent merkezinde temel altyapı sorunları bile aşılmış değildir. Hem büyük

kentlerde, hem de diğer kentlerde kentsel yoksulluğun, kentten kopuşun ve gettolaşmanın pek çok örneğine rastlamak olanaklıdır. Oldukça sorunsuz görünen, sağlıklı kentleşmenin biçimlendiği düşünülen kentlerde bile bu durumla karşılaşılabilir. Bu kentlerde dahi birçok kimsenin mesleksiz, sağlıksız, mutsuz, gergin ve tüm kentsel sosyal yapıdan kopuk olduğu gözlenebilmektedir (Çukurçayır, 20.01.2006).

Benzer şekilde sorun Konya'da da yaşanmaktadır. Konya, gerek coğrafi ve ekonomik, gerekse de sosyolojik anlamda Türkiye'nin önemli ve büyük kentlerinden biridir. Bununla beraber, ülkemizdeki tüm kentlerin, özellikle de büyük şehirlerin ortak sorunu olan kentsel yoksulluk sorunsalı Konya için de önemli ve acilen çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır (Sipahi, TSBD, 2005). Her ne kadar kentte gecekondular bulunmuyorsa da yasal, fakat yaşanabilirlikten yoksun mekanlar varlığını sürdürmektedir. Bu mekanlarda yaşayan kent yoksulları ülkemizin diğer kentlerinde yaşam savaşı veren yoksul insanlar gibi yoksullukla başetmeye çalışmaktadırlar. Bu bağlamda Konya'da varolan kentsel yoksulluğun çeşitli boyutlarıyla ortaya konulması önem taşımaktadır (Çukurçayır ve Sipahi, KEAS, 2005).

Bu çerçevede, araştırmanın temel amacını yoksulluğun genel belirleyicilerinin saptanması, yoksulların sosyo-ekonomik ve demografik özellikleri ile bugüne ve geleceğe yönelik değerlendirme, düşünce ve beklentileri, kentsel yaşama katılımları bir anlamda kentleşme dereceleri ve toplumsal sorunlara bakış açıları arasındaki ilişkilerin belirlenmesi oluşturmaktadır.

Konya'da yaşanan yoksulluğun incelenmesi, Türkiye'de yaşanan yoksulluğun bir aynası olması açısından önemlidir. Nitekim, Konya, hem coğrafi konum, hem de ekonomik potansiyel olarak önemli kentlerden biridir ve Selçuklulardan bu yana Anadolu'nun merkezi bir kenti olagelmiştir. Selçuklu döneminin siyasal işlevlerinin merkezi olan kent, aynı zamanda Mevlana ile daha sonra kültürel bir merkez haline gelmiştir ve bu özellik, günümüzde de devam etmektedir. 38257 km karelik yüzölçümü ve bir milyona yaklaşan nüfusu ile Türkiye'nin büyük kentlerinden biridir. Kent merkezinin nüfusu 1950'de 64.434 iken, geçen 50 yıllık sürede on kattan daha fazla artarak 700 bini geçmiştir. On yıllık dönemler itibarıyla değerlendirildiğinde kentin nüfus artış hızı %15'i geçmemiştir (DPT, 20.12.2004).

Konya'nın merkez ilçelerinde yer alan, on iki farklı mahallede, toplam 338 kişi ile görüşülerek yapılan alan araştırmasından elde edilen sonuçlar aşağıda yer almaktadır:

- Konya'da kent yoksullarının % 57.1'i ilkokul mezunudur. % 10.9 oranında kişi ise okur-yazar değildir. Üniversite mezunu olanların oranı da sadece %1.8'dir. Bu bakımdan eğitim durumu ve yoksulluk ilişkisi değerlendirildiğinde, yoksulluğun eğitim seviyesi düşük gruplarda daha yaygın olduğu sonucuna varmak mümkündür.
- Görüşülen kişilerden % 34.6'sı işsiz, % 16.3'ü ise geçicici işçidir. Bu durum, sürekli olmayan, güvencesiz işlerin yaygınlık derecesini gözler önüne sermektedir. Yine ankete katılanların % 18.9'u kendi işinde çalışmaktadır. Bu işlerin büyük çoğunluğunu da pazarcılık, işportacılık, kağıt toplayıcılığı gibi enformel işler oluşturmaktadır. Bu rakamlar Konya'da kent yoksullarının büyük oranda süresiz, düzenli geliri ve güvencesi olmayan işlerde çalıştıklarını göstermektedir.
- Kadınların büyük çoğunluğu (% 89) ev hanımı olmakla birlikte, gerek ev içinde el işi yapma gibi gelir getirici işlerle uğraşarak, gerekse de bahçe, hayvanların bakımı vb.. uğraşlarla aile bütçesine katkıda bulunmaktadır. Çalışan kadınların oranı ise % 8 civarındadır.
- Ankete katılanlardan düzenli geliri aylık 250-500 milyon arasında olanların oranı % 39.1'dir ve bu gelir diliminde olanlar en büyük oranı oluşturmaktadırlar. Geliri 500 milyonun üzerinde olanların oranı ise %16 civarındadır. Ancak; yoğun biçimde yaşanan işsizlikle bağlantılı olarak düzenli bir geliri olmayanların oranı %29'dur. Bu orana bir de %6.5 oranında aylık geliri 150 milyonun altındakiler eklendiğinde, görüşülen kişilerin 1/3'ünden daha fazlasının çok zor koşullarda geçimini sürdürmeye çalıştığını görmek mümkündür.
- Konya'da kent yoksullarının önemli bir bölümü (% 44.7) herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna bağlı değildir. Bu durum kişilerin geleceği açısından düşündürücüdür. Hanehalkının büyüklüğü göz

önünde bulundurulduğunda bu rakamın büyüklüğü daha da artmaktadır.

- Çok çocukluluk, yoksulluğun artmasına neden olan faktörlerden biridir. Bu bağlamda Konya'da kent yoksullarının çocuk sayıları araştırılmış ve sahip olunan çocuk sayısı oranları birbirine yakın oranlarda olmakla beraber, üç çocuklu aileler başı çekmiştir. Bu oranı beş ve daha üzeri çocuğu olan aileler izlerken (% 21.3), çocuksuz ailelerin oranı son derece düşüktür (% 6.5). Bu tablo bize Konya'da kent yoksullarının 1/5'ini aşkın bir oranının çok çocuklu olduğunu göstermektedir. Özellikle de daha çok Konya'ya başka yerlerden göç etmiş olan ailelerde çok çocukluluk daha yaygın durumdadır. Örneğin, Saraçoğlu mahallesinde ağırlıklı olarak Konya'ya Doğu Anadolu Bölgesi'nden gelen aileler yaşamaktadır ve bu ailelerde çocuk sayısı genellikle beş ve üzerindedir.
- Konya'da yoksulluk farklı görünümlemlerle ve farklı nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Ancak, kuşkusuz tüm büyük kentlerimizde olduğu gibi Konya'da yoksulluğun en belirgin yüzleri başka memleketlerden göç etmiş olan insanlardır. Ankete katılanların büyük bir kısmı Konya dışından göç etmiştir (% 74). Göç edenlerin ağırlığı, köy, ilçe ve il olarak değişmektedir. Bunlar içerisinde Konya'nın köyleri ilk sıradadır. İlçelerden göç edenlerin büyük çoğunluğu Konya'nın farklı ilçelerinden gelmiştir. İl merkezinden göç edenler ise genellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nden Konya'ya gelmiştir ve Kars, Ağrı ve Van illerinden gelenler çoğunluktadır ve genel olarak bu aileler hanehalkı büyüklüğü açısından da diğer göçmenlerden farklıdır. Bu aileler içerisinde 5 ve üzerinde çocuklu aileler çoğunluktadır.
- Konya'ya göç etme nedenlerinin başında iş bulabilmek gelmektedir. Tayin, evlilik, Sağlık gibi nedenlerle Konya'ya gelenlerin sayısı daha azdır. Bunların dışında terör, kan davası gibi çok farklı nedenlerden dolayı da Konya'ya geldiklerini ifade edenler olmuştur.
- Konya'ya başka bir yerden göç ederek gelmiş kişilerin önemli bir bölümü (%75) on yılı aşkın bir süredir Konya'da yaşamakta olduğunu ifade etmiştir.

- Konya'ya göç edenlerin, tekrar geldikleri yere geri dönmeyi isteyip istemedikleri sorulduğunda % 74.3'ü kesinlikle geri dönmek istemediklerini belirtmişlerdir. Bu da Konya'ya başka bir yerden göç eden kent yoksullarının kentte yaşamakta oldukları hayattan görece olarak memnun olduklarını göstermektedir.
- Konya'da yaşanan yoksulluğun döngüsel olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda, erken yaşta yapılan evlilikler, sağlık sorunlarının çözülememesi, yeterli eğitim alamama gibi durumlar sonucunda çoğunlukla yoksulluğun sonraki nesillere aktarılması söz konusudur.
- Konya'da kent yoksullarının yoksulluklarını kabullenme oranı yüksektir (%70). Ancak, bu kabulleniş, sistemden kopmuş olma, ya da sisteme karşı olma biçiminde değerlendirilmemelidir.
- Yoksulların ihtiyaçları farklı kalemlerde ortaya çıkmakla birlikte, en önemli sorunu yakacak ve beslenme oluşturmakta, bunları sırasıyla kira, düğün giderleri, eşya taksitleri, giyim ihtiyaçları izlemektedir.
- Kent yoksullarının önemli bir bölümünün (% 87.8) oturdukları evler tek katlı, küçük bahçeleri olan müstakil evlerdir. Bu evler, çoğunlukla birbirlerine benzer yapıdadırlar. Evler görünüm itibarıyla son derece sağlıklı ve yaşamak için elverişsiz görünmektedir. Konya'da kentleşme özellikleri gereği hazine arazisi ya da başka bir kişinin arsası üzerine inşa edilen 'gecekondu' tipi yerleşimlere rastlanmamakla birlikte, yoksulların yaşadıkları mekanlar görünüm olarak gecekondu farkıdır ve büyük bir çoğunluğu ruhsatsızdır.
- Görüşülen kişilerin önemli bir bölümünün (% 63) evi kendisine aittir. Küçük kesim ise evlerinin babalarına ait olduğunu belirtmişlerdir. Oturdukları konutta kiracı olarak oturanların sayısı ise azımsanamaz. Kiracıların genellikle oturdukları konuta 50 milyon üzerinde kira bedeli ödedikleri belirlenmiştir.
- Yoksulların yaklaşık % 30'unun kronik ya da sürekli bakım gerektiren rahatsızlıkları mevcuttur. Çoğunluğun sosyal güvenlikten yoksun olduğu düşünüldüğünde rahatsızlığı olan

yoksulların tedavi olma ve iyileşme imkanlarının da son derece kısıtlı olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Yoksulluk, kişinin sosyalleşmesine engel olan bir sorundur. Yoksulluğun kişiler ve gruplar üzerinde çok farklı yansımaları olabilmektedir. Kişi, toplumdaki diğer insanlar gibi yaşayamamakta, dolayısıyla onlardan kendini gizleme, izole etme ihtiyacını duymakta, ya da parçası olamadığı topluma ve kente farklı biçimlerde, farklı tepkiler ortaya koyabilmekte ve kentsel şiddetin parçası haline gelebilmektedir.

- Konya’da kent yoksulları daha çok kendini izole etme, kendi çevresinden başka yerlere ayrılamama, akraba, komşuluk, hemşehrilik gibi geleneksel dayanışma ağları çerçevesinde hareket etme eğilimindedirler. Topluma, sisteme, zengin kesimlere vb. karşı olma yönelimleri oldukça düşüktür.
- Konya’da kent yoksullarının genel anlamda kentin kültürel, sosyal ve ticari bir çok mekanından haberdar olmadıklarını ifade etmek olasıdır. Yıllarca kentte yaşayan ancak, kendi mahallesinin dışına hiçbir zaman çıkmamış olanların sayısı azımsanmayacak düzeydedir.
- Yoksullar, genel olarak boş zamanlarını evde oturarak, televizyon izleyerek ve komşularına giderek değerlendirdiklerini belirtmişlerdir. Ekonomik imkansızlıkları göz önünde bulundurulduğunda, yoksulların çok fazla seçenekleri olmadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır.
- Kitle iletişim araçlarına ilgi, hem çağdaş yaşamın gerekleri, hem de sosyal bakımdan yaşanan kent ve dünya ile bütünleşme açısından önem taşımaktadır. Genel olarak erkeklerin kadınlardan daha yüksek bir oranda gazete okuma alışkanlığına sahip oldukları gözlenmiştir. Ancak, gazete okuma oranlarının, televizyon izleme oranlarına yaklaşması dahi söz konusu değildir. Bunda eğitim seviyesi ve ekonomik zorluklar da etkili olmaktadır.
- Konya’da kent yoksullarının tamamına yakını (% 83) sinema ya da tiyatroya gitmemektedir. Bu da kentleşme derecesinin önemli bir göstergesi olarak kabul edilebilecek bu ölçütlerden ne kadar uzak kaldıklarını göstermektedir.

- Konya’da kent yoksullarının önemli bir bölümü ev sahibi olma hayali kurmaktadır, ikinci sırayı ise iş kurma beklentisi almaktadır.
- Yoksulların önemli bir kesimi (% 75) Konya’nın en önemli sorunlarının işsizlik ve yoksulluk olduğunu dile getirmişlerdir.
- Konya’da kent yoksullarının önemli bir bölümünün son bir yıl içerisinde herhangi bir yardım kuruluşuna başvurmadığını (% 72.5) belirtmesi önemlidir. Yardım alanların da büyük bir oranı belediyeden destek görmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Küreselleşmeyle birlikte yaşanan dönüşüm süreci tüm dünyayı etkisi altına almış, ekonomiden siyasete, sosyal politikadan kültüre hemen hemen her alanda varlığını hissettirmiştir. Küreselleşmenin öncelikli olarak ekonomik alanda olmak üzere, ulusal ve uluslararası düzeydeki yansımaları özellikle 1980’lerden sonra neo-liberal politikalarla olmuş, bu dönemde Keynesyen refah devleti yerini minimal devlete bırakmıştır.

Bu dönemin en önemli özelliği, yapısal uyum politikalarının körüklediği yoksulluğun boyutlarındaki olağanüstü artıştır. Neo-liberal ekonomik politikalarla beraber devletin sosyal rolünü azaltmaya yönelik girişimler, devletin dezavantajlı yoksul vatandaşlarının koruma yönünün budanmasına neden olmuş, işsizlik ve yoksulluk giderek derinleşmiştir.

Bu bağlamda dünyayı saran yoksulluğun şekli de değişmiş, yeni yoksulluk, yeni kavramlar ve görünümlerle belirmiştir. Bu farklılığın iki yönünden söz edilebilir. Bunların ilki yoksulluğun nedenleri, diğeri de küreselleşmedir. Yeni yoksulluk genel olarak kentlerde yaşayan yoksul kesimleri anlatan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Hakim kapitalist üretim, tüketim ve sınıf ilişkilerinin dışında, süreksiz, güvencesiz ve marjinal işlerle geçinmekte olan, kötü ve çökmüş mekanlarda yaşayan ve dışlanan cinsel, ırksal, etnik ve dinsel kimliklerle örtüşen yoksulluğu tanımlamada kullanılmaktadır. Bununla birlikte kentin ‘kenar’ında olmak, kentin ekonomik, sosyal, kültürel olanaklarının dışında olmak, bu süreçlere katılamamak anlamına gelmektedir. Bu yeni yoksulluğun özellikle kentsel alanlardaki uzanımları düşündürücüdür.

Bu doğrultuda kentsel yoksulluğun Konya'daki boyutlarını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan alan araştırması bulguları ışığında, Konya'da kent yoksullarının ekonomik, kültürel ve sosyal bir çok sorunla karşı karşıya oldukları, yeterli eğitim ve sağlık hizmeti alamadıkları, iş güvenliği ve sosyal güvenceden yoksun olduklarını ifade etmek mümkündür. Yoksulların kente ait mekanları çoğunlukla görmedikleri, sosyal, kültürel faaliyetlere katılmadıkları saptanmıştır. Bu insanların - çoğunlukla da bir iş ya da okul yaşamı bulunmayan kadınların- ev ve komşulardan oluşan izole bir yaşam sürdürdükleri ve hiçbir şekilde bu sınırlı alanın dışına çıkamadıkları, dolayısıyla kentle bütünleşme ya da kentin bir parçası olma olasılıklarının da ortadan kalktığı sonucuna varmak mümkündür. Ancak tüm bu olumsuzluklara karşın, gerek Türkiye genelinde, gerekse Konya'da sistemden tamamen kopuşu yansıtan bir yoksulluk kültürünün varlığı söz konusu değildir.

Kaynakça

“World Development Report 1999/2000”, <http://econ.worldbank.org>, (20.04.2006)

Akat, Asaf Savaş, “Yoksulluk Araştırması”, <http://www.vatanim.com.tr>, (14.03.2006)

Avcı, Nazmi (2003): “Yükselen Bir Değer (!) Olarak Türkiye”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yayınları, Cilt: 1, İstanbul, Temmuz

Aytaç, Ömer (2003): İ. Oğuz Akdemir, “Türkiye’de Yeni Kentli Yoksulluk Sorunu”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2. Cilt, ss. 50-77

Bozkurt, Veysel (2000): “Küreselleşmenin Toplumsal Sonuçları”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Der: Veysel Bozkurt, Alfa, İstanbul.

Buz, Sema (2003): “Yoksulluk ve Göç”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 2. Cilt, ss. 150-163

Cebeci, Ö. Faruk ve Mehmet Çakılcıoğlu, “Kent Planları Kent Yoksulluğunu Önlemede Bir Araç Olarak Kullanılabilir mi?”, <http://www.kentliorg>, (20.05.2003)

Cox, Eli Po. (1975): “Yoksulluk Nedir? Kimler Yoksuldur?”, **Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi**, Çev: İnan Özalp, Sayı: 4

Çukurçayır, M. Akif, “Kentler ve Tutunamayanlar: Konya Örneğinde Kentsel Yoksulluk”, <http://www.geocities.com/yereldemokrasi> (20.05.2003)

Çukurçayır, M. Akif ve Esra Banu Sipahi (2005): “Konya ve Kentsel Yoksulluk”, *Pamukkale Üniversitesi-DPT, Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu*’nda sunulan bildiri

Demirer, G. N. ve T. Demirer, Ö. Uğurlu (2000): “Emperyalizmin 21. Yüzyıl Stratejisi MAI’nin Çevresel Boyutu”, **Küreselleşmenin Ekolojik Sonuçları**, Der: G. N. Demirer, Tezcan E. Abay, Özgür Üniversite Kitaplığı: 28, Ankara.

Doğan, İsmail (2003): “Türkiye Yoksulluğunun Sosyo-Kültürel Zemini”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1. Cilt, ss. 80-89

DPT (2004): **Türkiye Çalışma Grupları Gelir Dağılımı ve Yoksullukla Mücadele Çalışma Grubu Raporu Sunuş Metni**, 2004 Türkiye İktisat Kongresi, DPT, İzmir.

Dumanlı, Recep (1995): “Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri”, **Yeni Türkiye Dergisi**, Yıl: 1, Sayı:6, Ekim

Eş, Muharrem ve Tuncay Güloğlu, “Bilgi Toplumuna Geçişte Kentleşme ve Kentsel Yoksulluk: İstanbul Örneği”, <http://www.bilgiyonetimi.org>, (20. 03. 2004)

French, Hilary ve diğerleri (2005): “Barışın Temellerini Atmak”, **2005 Dünyanın Durumu-Küresel Güvenliği Yeninden Tanımlamak**, Worldwatch Enstitüsü, Tema Yayını, İstanbul.

Gül, Songül Sallan (2002): “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları: Göreliden Mutlak Yoksulluğa”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Der: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, Ankara.

Harvey, David (1993): **Sosyal Adalet ve Şehir**, Çev: Mehmet Moralı, Metis, İstanbul.

<http://www.die.gov.tr>, (20.12.2004)

Kalaycıoğlu, Sibel ve Helga Rittersberger-Tılıç (2002): “Yapısal Uyum Programlarıyla Ortaya Çıkan Yoksullukla Başetme Stratejileri”, **Kentleşme, Göç ve Yoksulluk - Türk Sosyal Bilimler Derneği 7. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**, Der: A. Alpay Dikmen, İmaj Yayıncılık, Ankara.

Kale, Nesrin (2003): “İnsan Hakları Bağlamında Yoksulluk”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1. Cilt.

Karataş, Kazım (2003): “Yoksulluk, Yoksullukla Savaşmada Sivil Toplum ve Etik Boyut: Bir Sosyal Hizmet Yaklaşımı”, **Yoksulluk Sempozyumu**, Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği Yayınları, 1.Cilt.

Koray, Meryem ve Hülya Alev (2002): “Yoksulluk ve Yoksunluk Konusunda Bütünlükçü Bir İnsan Hakları Yaklaşımının Gerekliliği”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Der: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, Ankara, ss. 441-466

Mingione, E. (1996): “Urban Poverty in the Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates”, **Urban Poverty and Underclass: A Reader**, Ed: E. Mingione, Blackwell, Oxford.

Özbudun, Sibel (2002): “Küresel Bir ‘Yoksulluk Kültürü’ mü?”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, Der: Yasemin Özdek, TODAİE Yayını, Ankara, ss. 53-69

Sipahi, Esra Banu (2005): “Kentleşme-Yabancılaşma Kıskaçında Konya’ da Kent Yoksulları”, Türk Sosyal Bilimler Derneği, **9. Ulusal Sosyal Bilimler Kongresi**’nde sunulan bildiri

Şenses, Fikret (2001): **Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk**, İletişim Yayınları, İstanbul.

Tekeli, İlhan, “Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine”, <http://www.tesev.org>, (08.05.2003)